

ЫҤЫАХХА ДУОБАТЧЫТТАР ТҮМСҮҮЛЭРЭ

Бэс ыйын 13-14 күннэригэр Хаҥалас улуунун Төхтүр нэһилиэгэр республика биэр бастакынан буолбут ыҥыахха Саха сиригэр туруу дуобатчыттар түмээн, күүстэрин холоһон аастылар. Ыҥыахы Төхтүр нэһилиэгин дьаһалтата, дуобатчыттар республикатаабы федерациялара, «Плюс-Рейтинг» фирма тэрийэн ыыттылар.

Барыта республика 11 улуустарыттан хамаанда тэринэн кэлбиттэр. Ол курдук 10-нуу киһилээх дуобатчыттар хамаанда нан көрсүһүүлэригэр Хаҥалас 4, Горнай 3, Дьокуускай 3 хамаандалары туруортаастылар. Хомойуох иһин, биһиги улуустан баара-суоҕа биэр хамаанда нэһилэ аҕтарыллан туруорулунна (20-чэ киһи). Ол да оонньооччулар күүстэринэн улуус иккис, үһүс хамаандатыгар тэҥнээх буолан биэрдэ.

Ыҥыах аһылытыгар республика чулуу дуобатчыттарын парадтарга буолла. Киһилэргэ Аан дойдутааҕы, Россиятааҕы күрэхтэһиилэргэ кыайыларын иһин дипломнары, мэтээллэри туттары буолла. Федерация председателэ В.И. Птицын Москвадан ыһыптыт телеграммата абыһылна.

Ыҥыах комигэр хас да түһүлгөнэн араас культурнай мероприятиелар, спортивной күрэхтэһиилэр тэриллэн ыытыллылар. Биэр сонун кестүүнүн гроссмейстердар Александр

Азаров уонна Иван Токусаров «тыннаах дуобатынан» киирсииһилэрэ буолла. Бу оонньоуну биһиги, намнар, бары кэриэтэ бэркэ тыҥаан, кэтээн көрдүбүт. Ити Азаровтыгар «ыалдьы» да, икки улахан күүстээх оонньооччулар күөн көрсүһүүлэрин көрөн үөрөтү биһыгытыннан сыаналанан сөп. «Киев комүскэниитэ» партия оонньоно. Аҕыах, 6-7 хаамы кэнниттэн, Александр саҥа аллайа түстэ: «Тоҕо итинник түстэ. Бүттэ буолбат дуо», — диир. Оттон Иван Токусаров сыһа хаамыны онороот да улаханник ыгылыда, кэтэҕин тарбанан ылла, улахан буруйу онорбут оҕолуу тутунна. Кырдьык, уонтан тахса хаамы кэнниттэн Токусаров ньыкаа сүүйтэрэр баһыаньыланна, оттон ити кэмгэ Александр Азаров: «Тэҥнээр буоллаҕына, сөбүлэһэбин», — диирэ иһилиннэ. Ыраах дуоска нөгүө үрдүк кириликкэ ыттан турар И. Токусаров итини тутта истибэтэ, атыгар турар секундана тылбаастаан биэрбитигэр, сирэйдиин-харахтыын сырды түстэ уонна тутта: «Инньэ диир дуо? Тэҥнэһиэххэ», — диир эттэ. Онон дуобаты сыаналааччылар көрүүлэригэр А. Азаров кыайылааһынан, оттон официальной докумуонга көрсүһүү тэҥинэн түмүктэннэ.

Улуустар 10-нуу киһилээх хамаандалары көрсүһүүлэрэ улахан тыҥа-

аһыннаахтык барда. Улуустар хамаандата бастакы оонньоууга Дьокуускай-2 оонньооччуларын кытта көрсүстэ уонна 7:3 баалынан баһыда. Иккискэ Хаҥалас улуунун бастакы сүүмэрдэммит хамаандатын кытта көрсүстэ уонна 6:4 ахсаанынан хотторон салгы күрэхтэһэртэн туораата. Биһиги хамаандабытыгар улахан мөккүөр кэнниттэн бэйэбит уолбут А. Азаров бастакы дуоскага оонньоон 1,5 очкону биэрдэ. Оттон улууска биллэр дуобатчыттар И. Лаврентьев, М. Колесов, А. Аммосов иккили очколанан хамаандага улахан кылааттарын киллэрдилэр. Дьокуускай-1 хамаандата бастакы, Хаҥалас-1 - иккис, Горнай-1 — үһүс миэстэлэри ыллылар, кубоктарынан уонна дипломнарынан наҕараадаланылар.

Ыҥыахха мустубут дуобатчыттары кыахтарынан көрөн хас да бөлөххө арааран, блиц-турнирдар тэриллинилэр. Онуоха маассабы разрядтаах оонньооччуларга Нам оонньооччута, оҕо спортивной оскуолатын старшай тренерэ И. Леонтьев бастакы миэстэни ылла. Маастарга кандидаттар күрэхтэһиилэригэр И. Лаврентьев, Е. Петров полуфиналга тахсан баран туораатылар. Күүстээхтэр түмээн оонньообут турнирдарыгар биһиги уолбут А. Азаров чемпионнаата уонна ньэрэинэн наҕараадаланна. Маны тэҥэ мас тар-

дыһытыгар В. Семенов үһүс миэстэ буолла. Гроссмейстердар биэрбит сенстарыгар Е. Феофанов И. Токусаровы кыайда. Оттон А. Аммосов маастар Ильини кыайда, гроссмейстер Токусаровы кытта тэҥнэстэ.

Уопсай официальнойа суох түмүккэ биһиги хамаандабыт төһө да чулуу оонньооччулара Р. Егорова, П. Собакин, В. Прокопьев о.д.а. кыттыбатахтарын үрдүнэн, төрдүс миэстэҕэ таҕыста.

Бу баран кэлигэ «Быйан» АО (Р.Е. Кокорев) спонсордаан массынатын биэрэн, кини солбуйааччыта Т.Д. Румянцев бэйэтинэн саллаһан илдэс сылдыһан дуобатчыттар улахан махталларын ыллылар. Хомойуох иһин улуус дьаһалтатын өттүттэн көмө бэрт кыра буолла, 80 литр бензини көмөлөспүт ааттаах да хантан да булан туһамматылар, онон кыттааччылар бэйэлэрэ харчы кыттыһан кэлэ-бара ороскуоттарын уйдунулар. Тэҥнээн көрүг эрэ оннооҕор хоту улуустартан хамаандалар кэлэн толору састаабынан күрэхтэстилэр, оттон Горнай улуунуттан үс толору хамаанда, 60-ча киһи 16 чаас айаннаан кэлбиттэрэ үгүстэри сөхтөрдө. Хаһан биһэхэ республиканскай суолталаах маньык мероприятиеларга кыттар дьонго суолта ууруллар буоларый?

Григорий ЭВЕРСТОВ

Кытарары кыынньаама, былагайга былдьатыма

САТА БУОЛАН СААЛЫБЫТ САҔАРҔА

«Якутия» хаһыакка быйыл муус устар 13 күнүмэригэр улаҕалаах, хатыһыһылаах уларьыта тутуу уруйдаһабыттан ыла атыгыта таһаарыллар хорупкалаах испиискэ хаачыстыбата лаппа намтаабыта, ханна, кимнээх онороллоро бэлэтэм-мэт буолбута суруллубута. Кырдык, ити тэрили биэрдэ эмит туттааччылар даһаны уматар чэрээлээх уһуга кырайан хааларын билэбит. Сизэртэ эстэн көтүүтүгэр 1500 кыраадыстаах, саһыллыбыт уота 750-850 кыраадыстаах итинни биэрэрэ дакаастаммыта. Тэҥнэбил быһытынан сваркаттан ыһыллар кыым 1700 кыраадыска диэри итийэр.

Олуньу 22 күнэ суһуктуя сырдыгыта биһиги Никольскайбытыгар хомолтолоох соһумар быһылаан өрүкүйбүтэ. Эдэр ийэ Нератова Елена Тимофеевна үс уонна бизс саастаах кыра оҕолорунуун оукка былдьаммытара. Биэргэ олоһор бырааттара, сокуоннай сааһын туолбут В. Колесов кылмүччү, ону даһаны дьон көмөгүнөн түннүгүнэн быһаммыта.

Сирийэн силиэстийэлэһин, электрическай уонна химическай экспертизалар түмүктэринэн ханнык да замыкание, уоттааһын бэлиэ

көстүүлэрэ суохтарын чуолкайдаабыта. Арай киһи-аймах айылбаттан айыллыбыт дьалаҕайа, ийэхситтэн иҕэриллибит итэрэһэ, абаккалаах, абытайдаах алҕас туттуу, дьалбаа быһыы баалара сабаҕаламмыта. Бу хомолтолоох быһылаан үтүмэн үгүс ахсааннаах табахыттарга өйдөтүүлээх үөрэх буоларын туһугар, ыал аҕата, эдэр киһи оспот ыар бааһын таарыйарга күһэллиннибит. Кини ити сарсыарда иһэ ыалдьан эрдэ уһуктубут. Ыксыйы, ыгылыда да сырыттар дьэтиттэн тахсан иһэн үгэһинэн табаһын уматтыбыт. Испиискэтин сизэртэ кырайан аан аттынаағы вешалка танастарыгар хатаммытын өйдөөн көрбөккө хаалбыт. Аҕыах мүнүүтэһин манна күлүбүрээбит кытаастыгы дьобус дьэтиттэн куотар суолу быһыт.

Улуус ытыктабыллаах олохтоохторо! Кураан куйаас курулланна, буһуруг итин дээр-гэлгэнгэ испиискэтин уматтаргытыгар уһулу ойор төлөнтөн, омсо, охсуу удаһынын оргунпат туһугар болломтодуну туһаайыт.

Эстэр, элэс сизэртэн иҕэрэн өлүү үлүгэрин төрүттээбэт иннигэр тизэлгитин тэһиннээн.

АМАРАХ АҔА ДАҔАНЫ ДЬАЛКЫЙАР

А. диир ааттаах ыал аҕа баһылыга Энгисэли эбэ хотун биэр үтүө бөһүөлөгэр олоһор. Чааһынай хааһайысты баалаах. Бааһынайга кыттыгастааһынан оттуур сир, техника, көлө өлүүлүрдээх. Ырыынак ыар дабааныгар дьэ кэргэн инники эрэллэр кыыстарга оскуолатыгар үөрэх туйгуна, уоллара ударник буолалларын киэн тутта көпсүлүбүт.

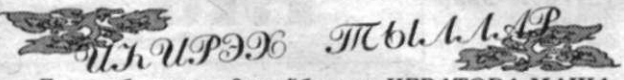
Дьэ кэргэн аҕа баһылыга түүннэри-күннэри илэ сүүрэкэлээбэт гынан баран, биэрдэ эмэтэ иһэн иҕээлдийэр кэмэлдүүлээх. Бу саас өксүөннээх хаар өлбөөдүйөн, бадарааннаах чалбах чаҕырыһыта, биэр киһэ кыыбаҕата кычыгылаптыт. Ыалларынан сылдыһыталаан ис арыгы булан сокууска та суох соҕотон олоһор утаптыгыты соһобут. Салгы мөбүүттэн мөлтөөбөт, бобууттан моһуллубат баалаах баҕарытын ханнараары, тугу эмэ эһиги булан эмсэхтэнэри тигисрийбит. Ханна сүөдэнгэһитин, тугу гыммытын өйдөөбөт. Сарсырданан 4 чаас саһана дьаҕдайан дьыбарыһыт, аҕаҕар насыкылаах эрэ итирик киһи билэр дьонугар тонсуйбутун аһынан киллэһэн утуптуттар. Бизс чаас саһана бу ыал таһынаағы кураанах турар саҥа дьэ иһиттэн умайан

бачыгыраан тахсыбыт. Уонча хонон баран А. умайыт тутууга тэмтээкэй-дээн киирэн табахтаары кыыны түһэрэн тахсыбыт буолуохтаарын, төбөтүн төҥкөтөн, кэмсинэн билиммитэ. Буруйун боруостан эмсэһэлээбит өрүккэ көмүс нээкэ уйа көҥдөйүн тутан онорон биэрэргэ эрэннэрэн, дуоҕабар кумааһыга илии баттаан мэктиэлээбитэ.

Утүөнү мөкүтүтэр, бэрди кэринээр арыгы баҕайы саха киһитин айылгытыгар сөп түбэспэт. Ураанкай удьуорун уйулҕатын тоһугар, абаһылаах, алларыйылаах утах. Онуоха умсугуйан хойуостубакка, итиннэхэ биһирэн бэттибэккэ, амсайар да буоллаха аппангыыр, аллаһар айахпытын кылана-харана туттан, тэлиэс-былаас хаамыгалаан харахха быраһыллыбакка сылдыһаһын. «Кими көрөн улаатаһын, кинини үтүктэн утумнуугун» — диир нуучча бэргэн өһүн хөһоонунан салайтаран, үүнэр үнүгэс көлүөнэһитин дьаабы дьаралыкка дураһыпат, кэлэр кэнчээрлэргитин чизэки кэмэлдүйгэ угуйбат туһугар кыһаллыт.

А. НОВГОРОДОВ, Намнаағы баһартан быһыһыр этэрээт инструктора

«Энгисэли» хаһыакка 1999 сыл иккис аҕарыгар 2047 сурутуу баар буолла. Сайыҥгы кэмгэ дьон көхтөөхтүк суруттарда. Ким сурутуу болдооҕор баттаспатах бу күннэргэ суруттардаһына атырдыах ыйын 1 күнүттэн улуус хаһыатын дьэитигэр-уотугар ааҕар кыахтанааҕа. Онон хойутаатыбыт диир санааны түһэрбэккэ эрэллээх аргыскытыгар - «Энгисэлигэ» суруттарыт!
Редакция

Балтыбытын, эдьиийбитин НЕРАТОВА МАША-НЫ М.К. Аммосов аатынан саха государственной университетин саха филологиятын уонна культураны факультетын төрүт культура салаатын туйгунун чөрүнэн кыһыл дипломунан бүтэрбитинэн чөрөнтөн турар эбэрдэлибит.

Баҕарабыт эйиэхэ дьол-соргу суолланан, чөрүкөтүү кынаттанан, өссө чөрөххүн салгыһыгар, үүнэр көлүөнэни сахалыы сизэргэ-туомка уһуйан айымньылаат үлэни, үрдүктэн-үрдүк ситиһилэри.

Эн томоҕой тоһоонкоруҥ, ылабаһай ырыаларыҥ дьон-сэргэ өйдөрүн-санааларын тутан, дууһаларын долгутан, уйулҕаларын уһугуннаран өрүчү дьэирэһиэ турдуннар диир алгыһытын тиэрдэбит.

Эбэрдэни кытта Никольскайтан Баишевтар, Нератовтар, Сивцевтар

БИЛЛЭРИИЛЭР РЕКЛАМА

МУП ФАПК «Нам» иһитиннэрэр Дьэ туттааччылар истиилэригэр: атыгыта түннүк өстүөкүлэтэ лиһинэн, ДВП лиһинэн киирдэ. Ахсаана хааччахтаах, тиэҕэйиҥ! Атыгыта киирээри тураллар:
1. Бурдук - куулуан
2. Саахар - куулуан
3. Эт кэһисэрбэтэ
4. Мас арыгыта
5. Комбикорм - куулуан
Администрация

Арбын нэһилиэгин администрацията МТЗ-82 тракторы (1993 с.) атылыһыр, эбэтэр УАЗ массынара 1998-99 сс. атастаһыан сөп. Билсэр телефонугут 29-7-25 эбэтэр 29-2-51.
Администрация

НАМСКОЕ УЧИЛИЩЕ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ

объявляет набор на 1999-2000 учебный год по следующим специальностям:

Профессия	Всего	На базе основ. школы		На базе сред. школы	
		Кол-во учаш.	Срок обуч-я	Кол-во учаш.	Срок обуч-я
Электрогазосварщик	50	25	3 г.	25	1 г.
Оператор ЭВМ	25	25	3 г.		
Коммерческая деятельность	25	25	3 г.		
Повар-кондитер	25			25	1 г.
Изготовитель худ-ных изд.	25			25	1 г.
Всего:	150	75		75	

Поступающие в Намское училище социальной реабилитации представляют на имя директора заявления о приеме с указанием избранной профессии, к которому прилагают:

1. Аттестат или свидетельство об образовании (подлинник);
2. Медсправка форма 086-у;
3. Поступающий на курсы водителей медсправка формы ГИДД;
4. Справка о семейном положении;
5. Договор с предприятием об организации практики, трудоустройства выпускников;
6. Фотография (матовая) 3x4 см. 4 шт.;
7. Характеристика с места работы или учебы;
8. Трудовая книжка или копия;
9. Паспорт или свидетельство о рождении;
10. Справка о доходах семьи;
11. Направление от комитета занятости и трудоустройства;
12. Военный билет или принисное свидетельство;
13. Направление от управления соц. Защиты.

Собеседование будет 23 августа с 9 ч. утра. Адрес: Намский улус Республики Саха (Якутия), пос. Графский Берг.

Индекс 678046. Телефон 21-5-81, 23-9-33. Факс 21-2-88. Проезд из г. Якутска с автовокзала автобусами и такси до с. Намцы, пос. Графский Берг.

Приемная комиссия работает с 20 апреля

«Энгисэли» бд. от ыйын 3 күнүмэригэр нүмэрэ редакциятан тутууга суох техникскай биричиинэн (электроннай почта хаһыат бэлэмнээммит нүмэрин типографияга хойутаан тиксэрдэ) бэчээттэммитэ, оптуорунуука тарҕатылар.
Редакция

Саха омуку сизэргэ-туома

ОТ ЫЙА — БУОР — Силэбитим Сиик буолбатын, Хаампытым Хаар буолбатын. ДОМ!

РЕДАКТОРЫ СОЛБ. — Г.К. ЭВЕРСТОВ тел. 21-4-96
ОТДЕЛАР: информация, сурук, төрүт культура — 21496; иллюстрация уонна реклама (секретариат) — 21640; бухгалтерия — 21332; факс — 21332; «НАМ» ТРК — 21632; редакционной издательской система — 21141

Сурукка ааккытын-суолгутун, үлэбитин, дьэбит аадырыһын чопчу ыйыт. Автор этэрэ мэлдьи хаһыат санаатынньын биэр буолбат.

Тэрийэн таһаарааччылар: Саха Республикатын Правительства, Нам улуунун дьаһалтата, редакция коллектива. СР бэчээт уонна маассабы информация көҕүлүн көмүскүүү региональной инспекциятыгар регистрациялыыт нүмэрэ — Я 0085.

«ЭНСИЭЛИ» - Нам улуунун хаһыата. 678040, Саха Республиката, Нам с., Октябрьскай ул. 1. E-mail: editor62@sakha.ru

Талыһына уонна таҥыһына «Энгисэли» хаһыат редакциянай-издательской систематыгар. Хаһыат Дьокуускайга «Сахаполиграфиздат» НИПК бэчээттэннэ, Орджоникидзе ул. 38. Формата А3. Кээмэйэ 1,0 бэчээт. лийс. Индексэ — 54889. Тираһа — 2094. Бэчээккэ илии баттанна — 12:00 ч. 5.07.99 с. Сакаһын №-рэ — 83

ИСТОРИЯ ЧАХЧЫЛАРЫН БУККУЙУМУОХХА!

Бастакытынан, Якутскай куорат II Хомуस्ताах Буйуун сиригэр тутулда сылдыбытын туһунан хас даһаны исторической докумуоннарга суруллубутун үрдүнэн республикада ыттыктанар, сүдү киһибит Сивцев Дмитрий Кононович-Суорун Омоллоон Якутскай куорат бастаан Уус-Алдан оройуонугар Суоттута тутуллубута диэн суруйан турардаах. Бу исторической чакчыны көнөрүөххэ диэн атыттар, ол иһигэр мин эмиэ «Кыымга» суруйан турардаахпын. Онуоха «Кыым» хаһыат пропагандада отделын сэбиэдиссэй Н. Герасимов (Айталын) манньк эпизити ыһпыта: «Якутскай куорат тутуллубут сирин туһунан суруккары айар чакчыны оруннаах. Ол эрээри нуучча дыно кэлэн түспүт сирдэрэ ууга барыт дэһэллэр. Ол сир урут Дүпсүн улууһугар киирэрэ үһү. Билигин музей курдук үйэлэргэ турар дыоһунаах өйдөбүннүгү Суорун Омоллоон билигин сиргэ олохтуурга этэрэ исторической да, практической да өттүнэн сөптөөх дии саныбыт, ол олохтоох даһаны», — диэн. Дьэ ити, Нькулай суруйбута чакчы оруннаах, Суорун Омоллоон суруйбута олохтоох диэбит.

Иккиһинэн, 1642 сыллаахха олунньуга Василий Поярков 300 Бөтүг дьонун кириэппэскэ хаайан, уматан өлөрбүтэ. Бу түбэлтэ Бөрөлөөх арыыга буолбутун туһунан В. Серошевская суруйан турар. «Саха омок» холбоһук тэрийитинэн 1992 сыллаахха Кутурдан сэргэтин Бөтүг сиригэр Дьөгүөрэ өтөөр туруорбуттар («Дьөгүөрэ өтөөр - сэргэ» диэн П. Чуукаар, П. Тобуруокап ыстатыйалара «Сахаада» хаһыакка 1992 с. алтынны 21 к. тахсыбыта). Мин санаабар Кутурдан сэргэтэ Дьөгүөрэ өтөөр буолбакка Бөрөлөөх арыыга турухтаах этэ. Итини билэр эрээри Өлүөнэ өрүс уугуттан куттанан Дьөгүөрэ туруорбуттара дуу?!

Усһунэн, Никольскайга үрүн армия тиһэ тэрилдилээх армия үлүрүтүллүбүтүгэр, Саха сиригэр гражданскай сэрии түмүктэммитинэн, бүппүтүнэн аахпыттара. Ол иһин поэт Элэй «Ус ыстык ууктара, хараҥа мунуктан хаанынан кытаран киһиэхэ сымлытытара» — диэн хоһоонун санаан буолуо, үс ыстыктаах пааматынныгы өссө Собиэскэй былаас сыйларыгар оҥорбуттара. Оччолорго ыраахтан кэлбит ыалдыттары, бэйэбит оскуолабыт оворон сырытыннарар ити пааматыннык историятын кэпсири буолаллара.

«Илин» сурунаал 1997 сыл ба-

стакы нүөмэригэр «Үйэлээх Мэнгэ таас туруорулуна» диэн өнгөөх хаартыскалаах Валерий Луковцев ыстатыйата баар. Онно манньк диэн этиллэр: «Уонтан тахса сыл бу темага утумнаахтык дыарыктанар ин.к. Пестерев В.И.: «Билигин гражданскай сэрии Россия үрдүнэн олох атыннык сыаналарна. Биһиэхэ да ити сэрии концепцията уларыйахтаах» — диэр эбит. Ол иһин буолуо, сэрии концепциятын уларытаары биһиги Наммыт Никольскайга «Сайдыс» учуонайдар уонна специалистар ассоциациялара (И.Н. Шамаев, И.Д. Кириллин), эдэр интеллигенция түмсүүтэ (В.Н. Луковцев, А.В. Егоров) көбүлээнэр Мэнгэ тааһы туруорбуттар эбит. Бу ыстатыйага өссө манньк этии баар: «Согурууттан кэлбит, үгүс кыргыһыларга буспут-хаппыт сэрииниттэр «Наше дело воевать, а политикой пусть займётся после очищения территории от бандитов» — диэн тыллаах, хабыр быһыылаах дьоннор этилэр» — диэн. Маны нууччаларбыт туох диэхтэрэй? Эмиэ манна: «Гражданскай сэрии сүрүн идеята икки өттүттэн көнүл иһин охсуһуу буолар» — дэммит. Оччолорго саха дьонун көнүлүн иһин кыһылларбыт охсуспуттара дуу, үрүннөрбүт дуу? Мэнгэ тааһы туох да буруйа, үөрөбүтү сүөх дьону маасабайдык кыргыһыттарын иһин кинилэри үйэтитэн туруордулар дииллэр. Ол аата кыргыһыга өлбүт нуучча салаатын уонна саха үрүн салаатын көккэлэһиннэри көмөн баран иккиэннэригэр тус туһунан, пааматыннык тутпук курдук буолан тахсар. Дьэ, билигин Никольскай пааматынныгы илдьэн оскуолабыт овороругар туох диэн кэпсирибит буолла. Биһиги туспутугар кыһыллар охсуспуттара диэбит дуу, үрүннэр дуу?

Никольскайдаагы сэриигэ икки өттүттэн төһө киһи кытыбыта, төһө киһи өлбүт кырдык чуолкайа суох, булкурдаах.

Төрдүһүнэн, «Энсиэли» хаһыат 1999 сыл бэс ыйын 10 күнүгэр «Ытык сиргэ бэлэ турда» — диэн И. Кривошапкин ыстатыйата бачээтэн тахсыбыта. Таллан Бүрэ билигин Кыһыл Дэрэбинэттэн арбаа Лааһар сайлыгыгар тахсан истэххэ суол уна өттүгэр баар Ысы Булгуннаахха анаан хоһоон суруйбута. Дьининэн Ысы Булгуннаахха улуус ытык сирэ диэн бэлэ туруорбуттара олус хайдаллаах. Ысы Булгуннаах Кыһыл Дэрэбинэ сиригэр баар. Онон бу дэрэбинэ дыно, Хатыг Арыы нэһилигин салайааччылар, Таллан Бүрэ овороро мустан сэргэни

туруоруохтаахтарын оннугар, Бөтүг нэһилигин дыно, салайааччылар кытыннылар. Ити ыстатыйага манньк этиини ааҕабыт: «Ол кэпиттэн уугу-субуу нэһилик баһылыга И. Кайгародов, Таллан Бүрэ аатынан оскуола учуутала, ветераннар олохтоох сэбиэттэрин председателэ М. Кугданов, үлэ, тыыл ветерана М. Кириллина тыл этилэр. Улуус ытык сирэ кинилэр нэһиликтэрин сиригэр баарынан кизн тутталларын бэлэтээтилэр. Көрөн-харайан, тупсаран иһиэх буоллуга» — диэн. Онтон салгы «Улуус ытык сирэ Ысы Булгуннаах - Нам оҕонньор олоҕо буолар» дэммит.

В.Е. Колмогоров «Намнар XIX үйэ» диэн суруйбут бэрт уһун ыстатыйата «Энсиэлигэ» 1998 сыллаахха бачээтэн тахсыбыта. Киһи ити үлэтин архив матырыйалларын булан, үөрэтэн суруйбут эбит.

Василий Егорович онно суруйбут: «Нам Тойон бэйэтин кыһыгы оворунан билигин Кыһыл Дэрэбинэ, Бальяа эбиттэр, онтон сайын мыраан үрдүгэр баар Нам алааһа, Нам Кураанага сирдэринэн сайылыра үһү» — диэн. Маны Бөтүг баһылыга И. Кайгародов бука аахпата буолуо. Онтон историк М. Кугданов аахпыт буолуохтаах этэ.

Исторической чакчылары аахсыбакка оворон, былгыргытан биргэ булкулан, эн-мин дэсигэн олрбүт бөтүгнэригэр күүрүлүү күүс, көрдөрбүтүнэн оворон Ысы Булгуннаахтыгын Хатыг Арыы нэһиликтиттэн билэрбэксэ эрэ былдыан ылыллар. Бөтүгнэр бу туһунан туох дииттэй?

Таллан Бүрэ Хатыг Арыыга төрөөбүтэ. Биргэ төрөөбүт икки убайдара Тийт уонна Никифор арбаа сэриилэһэ сылдьан өлбүттэрэ. Ефрем Степанович үөрэхтээх буолан республика хас да улуустарыгар учууталлаабыта. Кэлин өр сылларга Бөтүгнэ оворон учууталлаабыта, оворон үкүлэрэ онно улааппытара, үөрэммиттэрэ. Бөтүг салалтата, оворон киһи музей дьийтин оҥорбуттары биһиги Хатыг Арыылар эрдэлээбиттэ, хайбаабыттыт. Киһи төрөөбүт сирин, аймах-билэ дынон, өбүгэлэрин улаханнык ытыктыыр буолан өлөрүгэр Кыһыл Дэрэбинэ сиригэр көмөрүн диэн кэриэтин эппит. Ол толубута.

Кэлэр өттүгэр исторической чакчылары булкуйбака суруйуовун диэн этиилээхпин.

Н. ГАВРИЛЬЕВ,
Апааны

Айыы киһитэ аһыныгас

ЫТ — ЭРЭЛЛЭЭХ ДОБОР... САТААН ИИТТЭХХЭ

Бу аһан эрэр үйэ оворон ааспыт бир бастыг табаарыһым Макара Саввичтан ыйтар этим: «Киниттэн ураты харамайдар, холубура, ыт да буоллун дылолоорунан аарыналлара буолуо дуо?» — диэммин. Онуоха киһи уһунук толкуйдуу барбакка: «Туох барыта айылбаһытын тыннааһын тухары дылолоорунан аарынар», — диэн быһаччы этэн кэбиспитин бигэтик өйдөөн хаалдыһым. Ол иһин ыттары аһыныа санаам кииргэлиир... Ыты, оҕоро-уруута суох агардас өттө доҕор оҕостоору харабыллатан бири ииттээчилэр. Оттон оворон ыт тыннаах оонньуур оҕостон оонньоотуру ыт оҕотун үрдэ суох ииттэлэриттэн наһаа

хара Моойто диэн биһиги ыал ыт-таах этибит. Кырдык биһиги истэр гына үөрөппэтэхпит да иһин сүрдээх көрсүө ыт этэ. Ууга ыһыт куһу таһаарара, куобагы экирэтэн тутара. Угустук ол ыт сут саһана (сэрии сыйларыгар) абыраабыта. Сиргэ-тыага үлэ сырыттаахха куобах, кус тутан баран ол буллун бирээри сымаралаах орус кэпиттэн батыһан иһэр буолара. Хайа уонна аныгы киһиэхэ көрдөрөөччүлэр ээ «Бим», «Лесси» диэн киһилэри, о.д.а. холубурдари киһи доҕоро ыт туһунан аҕала туруохха сөп.

Ону билигин дыно суолтага уурбакка наһаа дэлэтен кэбиспиттэрэ дэрэбинэ иһэ үлэһинэс ыл буолла. Нэһилик дьаһалтата төһө

эмэ ыты, куосканы сөбүнэн көрөн ииттиг, мээһэ үрдэ суох элбэтимен диэн этэ сатырын ылымматтар. Хата сорох биллэр-көстөр гражданир: «Эн ыты кытта эриһэн нэһилик уйгун тупсараары гынаһын дуо?» — диэчилэр бааллар. Ону хайыай, дьаһалта мунур уһугар тийһэн дьааһтаан көүрэтэргэ күһэллэр. Онно кырдык, хаһан баҕарар дууна тахсара үчүгэй хартыынаны бирэбэт. Дьааһтамыт ыт эрэйдэх өлөөрү мөхсөрүн көрбүт эрэ киһи психологиятыгар хайа ааньа буолуо? Ол иһин ыт муннааһы аһыныа санаам кииргэлиир. Бу кэриэтин кэмнээн-кэриэтиэн ииппит киһи баар ини дии саныбын.

Сир үрдүгэр киһиттэн ордук өйдөөх, культуурааах, суох эрээри тыл-тыла кириэбэттэрэ баар ээ куһаҥа.

Ыты, чанчырын өттүттэн ыллаахха, түбөһөх иикти-саахты сылдырыннан куһаҥан өртүтээх. Тиэргэн иһинээри иһэр мууспутугар, кыһылаах окко о.д.а. предметтэргэ субу-субу иикти сылдыааччы. Ити кинилэр айылбалара, «мин манна сырыттым» диэн бэлэс быраҕар быһыылара буолуохтаах. Оттон киһиэхэ кутталын өттүттэн ыллаахха, ыарыны таргатын сөп, киһини ытырар сөп. Онуоха кыра оворонго кутталлаах. Сорох уохтаа ыттар биридэ уобан кэбиһээх курдуктар.

Ыкка ытты сыйаннаспакка, киһилии сыйаннаһан ииттэххэ эрэл доҕор киһи буоллаҕа, иччитигэр бэриһиллэринэн.

Муус устар ый 20 күнүгэр «Энсиэлигэ» тахсыт ыты уонна куосканы иитти 13 быраабылатын туһунан ииппит быдан ордук, оччоҕо кимтэн да санарыллыаххыт суоҕа.

Николай КОКОРЕВ

БОСХО АЙАН - КЫРДЬАБАСТАРГА!

СР Президенин бу дыл ыам ыйын 26 күнүгэр 775 нүөмэрдээх ыйааһынан Аҕа дойдун сэриитин кыттылаахтарыгар, тыл ветераннарыгар уонна үлэлээбэт, саастарынан тахсыт пенсионердарга социальная чэпчэти киллэриллэн сыйлыгы ыйдарыгар бэс ыйын 1 күнүттэн алтынны ый 1 күнүгэр дылы өрүһүнэн айаныыр транспорга республика иһигэр 100 км. дылы барыга уонна төнөн кэлигэ 5 төгүл, эбэтэр 100 км. таһынан айанга барарга уонна төнөн кэлигэ 1 төгүл босхо проеһынан туһаналлара олохтоно.

Ону таһынан Дьокуускай куорат таһынааҕы даачаларга автобуһунан айаныырга бэс ыйын 1 күнүттэн алтынны ый 1 күнүгэр дылы босхо айаныыр олохтоно.

Бу айаннар ороскуоттары уунарга пенсионнай сулууспа Департамена «ЯПАП-1» уонна өрүс пордун тэрилтэлэрин кытта дуоҕабар түһэрбит. Өрүһүнэн айан толунун улуустардаагы пенсионнай сулууспа управлениеттэн ылаһын.

Толуон манньк докумуоннарга оворун бэриллэр:

— Аҕа дойдун сэриитин кыттылаахтарыгар: паспорт, сэрии кыттылааһын дастабырыаньата, пенсионнай дастабырыаньата;

— тыл ветераннарыгар: паспорт, тыл ветеранын дастабырыаньата, пенсионнай дастабырыаньа;

— үлэлээбэт, сааһынан тахсыт пенсионердарга: паспорт, пенсионнай дастабырыаньа, трудовой кинискэте (үлэттэн уурайыт бэлиэте суруллубут буолуохтаах).

Толуон ылар киһи (пенсионер) бэйэтин аатыгар бэриллэр, атын дьыэ кэргэттэр ааттарыгар бэриллибэт. Толуон сүтэрилиннэринэ сана толунунга уларыттылыбат.

СР Президенин 1998 с. ахсынны ый 29 күнүн 534 нүөмэрдээх уурааһыгар уларытыы киллэриллэн «Үлэлээбэт пенсионердар хаачылыыларыгар проеһынан туһаналларыгар» 1999 с. кулун турар ый 23 к. 116 нүөмэрдээх уураах ылыһына.

Бу уураахха оворун сааһынан пенсияга тахсыт үлэлээбэт пенсионердарга үлэлэрин ыстааһа уһук хогу регионна 15 сылтан иһэргэ суох буоллаһына икки сылга биэр төгүл республика тас өттүгэр самолетунан айаннарыгар төлөбүрө суох быраабынан туһаналлар.

Билигин турутунан республика авиакомпанията согуру манньк куораттарга айаннарыга дуоҕабар оворустулар:

1. Благовещенск

2. Хабаровск
3. Иркутск
4. Новосибирск
5. Омск-Краснодар
6. Томск-Санкт-Петербург
7. Москва

Тимир суолунан айанга уонна автомобильнай транспорга манньк чэпчэти көрүлүбэт.

Босхо айанын туһаныга толуну республикатаагы управление бирээр. Улуустардаагы пенсионнай сулууспа управлениеларыттан направиенилаах манньк ирдэнэр докумуоннары тириэрдэллэр:

1. Пенсионер пенсионнай кинигэ
2. Трудовой кинигэ (үлэттэн уурайытын туһунан бэлиэте баар буолуохтаах)
3. Социальная харалта управлениеттэн проеһынан ханнык сылга туһамытын туһунан ыспыраапка. Пенсионер үлэтиттэн уурайыт күнэ 2 сыл толору туолбут буолуохтаах.

Үлэттэн уурайан баран икки сыл иһинэн быстах үлэһэ киирэн үлэлээбит буоллаһына бүтэһик үлэттэн уурайыт күнүттэн ааһылар.

Л. СИВЦЕВА,
пенсионнай управлени
начальнигы салбуйааччы

Онтон-мантан сонуннар

БЭЙЭ ДЖИПТААҒА ОРДУК

Бэс ыйын бүтүүтэ Иркутскайтан үһүс Гоби экспедицията хонунна. Манна икки сага российский джиптар «Уаз-31601» кыттыыны ылаахтара. 45 күн иһигэр экспедиция кыттылаахтара Монголия стептэринэн 7000 км. барыахтаахтар. Ульяновскайдаагы джиптэртэн ураты «Хайлак», «Блейзер» уонна «Нива» массыналар бу дыоһун бэрэбиэркэни барыахтара. Ралли үгүс кыттылаахтара ол эрээри «Уаз» джиптэр манньк сүүрүүлэргэ ордук сөп түбөһэллэрин бэлиэтиллэр. Төҕө диэтэргит икки улахан бензобахтаах, мотуорун сойулар үчүгэй системаах массыналар бизтэксэ бастаан кэлэргэ шанстара элбэх.

МАННА КИЙИИТТЭР ЭРЭ ТӨРҮҮЛЛЭРЭ

Кытайга Гаобань диэн куоракка наар кыргыттар эрэ төрүүлэрэ уруккуттан биллэр. Сорохтор бу куорат олохтоохторугар улахан кырыыс түспүт курдук этэллэрэ. Үгүс кыргыттар ыаллы оройуоннартан кэргэн көрдүүлэрэ, сорох дьыэ кэргэттэр көһөн бараллар эбит. Бу дикти түбэлтэ тааһыта 1989 сыллаахха соһуччу биллибит. 10 сыл анараа өттүгэр куорат олохтоохторо холоудьас уугуттан akkaстанан водопроводка көспүттэр. Ол сыл тута үс уол оҕо төрөөбүт. Онтон биллибитэ холоудьас уугуттар кадмий диэн химическэй элемент баар эбит. Ууну кытта булкуйсан бу элемент киһи организмгар киирэн «эр киһи» клеткаларын өлөрөрө, «дыахтар» өттүн тыһыпат. Онон мантан антах күтүөтү уулусса нөһүө дьыэттэн булар кыахтаммыттар.

Киһи бачээттэн

Дьыллар уонна дьылгалар

Уоттаах сэрии сылларыгар, кырдыаҕастыын-эдэрдийн кыайы туһунан, олох тупсарын иһин хара...

курдук оҕолоохпун диин үлэттэн хаалбат буолара. Эр киһи курдук туруу үлэһит этэ. Кини соҕотох кы...

ҮЛЭ — ҮӨРҮҮ, ҮЛЭ — ДЬОЛ

Дьыл-хонук төһө да аастар сааһырдах айы бииргэ тонгон-хатан, үлэттэн эрдэмтэн кэм-нэрбин ордук уйдыйа саныһыбын. Оччолорго саастаах дьон салалталарынан үлэлиирбит. Үлэ араас мындырдарыгар Зырянова Анна Николаевна үөрөспүтэ.

Кини дьахтар киһиэхэ сүрдээх кыайылаах үлэһит этэ. Миигия солотону икитэ балтарыктаан тийэргэ үөрөспүтэ. Ол иһин мин сааһан үрдүккэ суулар турарым. Отмас тийэһитигэр, түүнү сменага косилканан от оҕустарбыт. Эмиэ да бугу угуута, от үрдүгэр туруу, кыдамаалаһын дараны бааллара. Мин кыдаманы кыайан туруорбакка мөхсөрбүн эмиэ кини эмискэ түөрэ баттаа диин үөрөтөн туруор буолбутум.

Ол курдук үлэҕэ, оҕо-дьахтарга тэнэ суох саталлаах, туран олонор сындам тутуулаах этэ. Саастаан сири тизэрбит, бараналыырыбыт. Оччолорго бойбуой листок диин омурган аайы тахсар истинэ хаһыаттаах этибит. Нуормаҕын толорорго, хайдах үлэлииргин, сорохпун кыратык нуктаан, сыһынаан ыларгыҥ хайы-үйэҕэ омурганга кэлэн көрдөххө карикатуралаах күлүүлээх буолара. Сорохтор чарапаахыны миинэрэн уруһуйдаталлара. Сорохтор саомоскида олонор хаһыаттамыт буолаллара. Ол кыһыта биир көр буолара. Саас бэс ыйыгар саамай бырдах түһүүтэ, мыраан үрдүгэр уонна оройуон киинин үрдүнээҕи мыраанга балаакканан олонор элбэх буолан сааһан кэрдэрбит. Мин Анна Николаевнаһын мас эрибитин билгиттэ дьылы өйдүүбүн. Эрбибит соҕоох курдук сымала буолан кэлэн-баран биэрбэккэ эрдийирин уу кута-кута эрибирбит, кыһыан ыраастырыбыт. Аны ити сааһаны кыһын тэрилтэлэргэ тийэй, туруоран биэрэн аахсарбыт, төнөрбүтүгэр райсоюз таһаһыан тийэрбит. Оччолорго Анна соҕотох кыыстаах этэ. Ону оҕолору кытта ыалга хаалларар эбит. Ол

ыһа Зырянова-Петрова Матрена Васильевна урдук үөрэхтээх учуутал, директор этэ. Кини оройуонга эппиэттээх, салайар үлэлэргэ үлэлэбитэ. Пенсияга тахсан баран улуус ветераннарын сэбиэтин председателинэн быыбардаммыта. Ийэтин курдук үтүө-мааны майгылаах, сүрэхтээх салайааччы. Анна Николаевна аатын ааттар, суолун салгыыр

Амбросий Николаевич, Атласов Савва Васильевич, Кутуков Иван Захарович, Корякин Иван Наумович буоланнар сүбэһиттеринэн, билгэһиттеринэн уһулуччулаах дьоннор этэ. Илиинэн от охсорго хотурубутун таптайан бизэрэллэрэ. Атырдыах, кыраабыл өрөмүөннүүлэрэ. Тугу баргытын кинилэр ситэрэр буолаллара.

Сотору улахан уу кэлэр диин намыһах сири оҕустаран, мустан кэбистэрэллэрэ. Кэбиһиллээх оту уу ылаһына уу түһүүтүгэр тула дьаама хастараллара. Оччоро уута сүүрэн хаалара. Кыһын тийэргэ салаа да от хаалбат этэ. Муньуну ардах ылаһына үс атах мас саайан бизэрэллэрэ. Биһиги муньун атах үрдүгэр бугулуурбуг. Оччоро бугулуут күөхтүү кууран хаалара.

Кэлин мин ити нымыаны туһанар этим.

Букырдыаҕастар табах таппат биир үчүгүйдээхтэрэ. Арыгы диин түүллэригэр да суоҕа. Табахтаабат буолан бириэмэни туһата суох ыппаттара. Ол оннугар омурганга бьылгыны кэпсээн наһаа көрдөхтүк сынынан арыгыт. Күлөн-үөрөн дуоһууарбыт. Табахтардыбакка, арыгыны батыспакка билгитин сааһыран олоробут. Хаһан

эмэ түмсэ түстэххэ үтүөлээх дьоммутун умнубатпыт, ахтан-саһаан аһааччыбыт.

Ити саһана комсомоллар, ыччаттар элбэх да этибит. Үрүң Күөлгэ кыһыныгы мунхага үгүс өттө уолкыыс буолан сүүрэн кетөн үлэлиирбит. Ол оҕолортон соробун арынааха Атласов Петр Егорович, Попов Иван Герасимович, Куличкин Сергей Семенович, Попов Инно-

кентий Ильич, Суханов Виктор Лукич билгитин биһиги кэжкэбигэр суохтар. Кириллэртэн Винокуров Иннокентий Афанасьевич, Суханов Василий Васильевич, Попов Николай Дмитриевич, Марков Дмитрий Филиппович хаалдылар.

Бииргэ үлэлэбит кыргыттартан Прокопьева Екатерина Семёновна, Попова Александра Николаевна уонна мин үһүө хаалан тыһнаах туоһулар буолан олоробут.

Билгитин оҕотооҕу ыччат кыргыттаран Куличкина Александра Ивановна, Аммосова Анна Николаевна, Кутукова Анна Николаевна, Федорова Матрена Петровна, Слепцова Евдокия Архиповна, Куличкина Мавра Федотовна буоланнар сүөһү иттигиттэр араас үлэҕэ сылдыбыттары. Оттон Попова Анна Ефимовна суотчуттуур этэ. Ол эрэри хотуора үлэтигиттэн быыс буллун да биһиги кытта үлэлэһэ сатыыра. Комсомоллар уонна ыччаттар колхоз олоҕор сүүрүн күүс буолаллара. Субуотунуку бөөһү араас сиппэтэх-бүппэтэх үлэлэри бу оҕолор толороллоро. Ама да ааспытын иһин үлэҕэ активнай, толоругас, көхтөөх да этибит.

Бурдук хомууругар Кутуков Иван Захаровичтын саомоскиданан биригээдэ бааһынатын быстаран бүтэрэр буоларбыт. Баайытын эргиччи түбүктээх ферма ыанньыксыттарга оҕолорун батыһынаннар, кыраларын сүгэн кириэн күн кириэр диэри бүтэрэр этилэр. Кытылга ыйрайдэригэр оттоон бэйэлэрэ тийэн чөмчөтөллөрө. Төһө-төһө сытан сыһыаналлара буолла. Ити үлүгүрдээх түбүк, ыарахан үлэ, астанас тийбэтэ таайан эрдэ үйэлэн, билгитин биир да ыанньыксыт суох. Ону санаан ис сүрэххиттэн хараастаһыҥ.

Мин сэрии сылларыттан 1954 сылга дьылы комсомол секретара этим. Бииргэ сылдан үлэлиирбинэн оҕолор сөбүлээн тала тураллара. Кэлин фермага биригэдиридэн, ону тэнэ араас общественной үлэлэр элбээн ыарыратар буолтум. 1953 сылга партияга кирибитим уонна 1954 с. секретартан босхоломмутум. Онно да эбээһинэс элбэҕэ. Сэбиэт депутата, ревизионнай комиссия чилиэни, быыбар түбүгэ. Күһүн аайы от тутуутугар тонорхатар күннэрибин өйдүүбүн. Сулу-

мак буолан син тийинэр буоларым. Дьыбэр оппун тизэрим, 2 оһоххо маспын булунаан мастанарым. Икки эмээхсини кытта олоорорум. Бииргэ дьыбэр, иккиһэ ийэм. Оһон эр киһи курдук бэлэм аһаат, үлэҕэ ыстанарым. Фермага Марков Дмитрий Филипповичтын иккиэн биригэдиир этибит. Сэбидиссэй Аҕа дойдуну сэриин ветерана Собакин Николай Филиппович этэ. Кини наһаа холку хаһан да кыһырыбат, эргиччи

күлэ-ооньуу булаастаах кэпсэтэр көнө, сыһаҕас, быһаарылаах, үчүгэй да салайааччы этэ. Сэттэ сыл тухары сэмэлэммэккэ, кыһырысбакка, үһүөн эйэ-дэмнээхтик өйөһөн, өйдөһөн үлэлэбиппит. Мин биригээдэбэр 3 бостууктаах этим. Кутуков Иван Захарович, Кутуков Егор Васильевич, Корякин Иван Наумович буоланнар 40-нуу сүөһүнү бэчээттээн тутуһар буоларбыт. Ону сэбидиссэй ситэрэн-хоторон хотуруоллуур буолара. Күһүн сүөсүһүттэргэ 30 сүөһүнү эмиэ аахсан тутуһарбыт. Бостууктарбыт үтүө суобастаахтык үлэлиллэрэ. Биир да сүөһүнү энчирипшэккэ үчүгэй туруктаахтары туттараллара. Ити колхозка үлэлэбит сылларбын олох төһө да ыарахаттардааһын иһин наһаа күндүтүк саныһыбын. Бииргэ үлэлэбит да дьоннорум үчүгүйдэрэ бөө. Эйэлээх, кыайылаах-хотуулаах дьон түмсэммит үлэ да бүтэн-оһон иһэрэ. Сэбидиссэйбит Николай Филиппович олоҕун салҕааччыга Собакин Егор Николаевич эмиэ аҕатын курдук салайар үлэлэргэ дьобурдаах. Хатырыкка хас да сыл КП-ны салайбыта. Оһон кэлин баһылыгынан үлэлээтэ. Ону көмөлөһөөхтөрүн билбэккэ атахтаан сүүгүн-саһын үлэлэппэтэр.

Мин кэлин кэргэннэнэн 1956 сыллаахха оройуон киинигэр кириэн да баран үлэлиирбин тохтоп-потодум. Ол курдук остолоһуога кассирынан, ветучастакка ветсанитарынан, детсадка завхонунан үлэлээн баран кэлин пенсияга тахсыахпар дьылы быткомбинатка атах таһаһын сыһар үлэли-үлэли хамнаһа суох биригэдиирдэ-эбитим. Сакааһы нэһилиэһинээтэн ылыы-биэри, үлэһиттэри матырылааһынан хааччыһы. Пенсияга тахсан да баран оҕолорбун үөрэттэрэри салгы 1992 сылга диэри үлэлэбим. Мин дьыбэр-уот кыһаһатын билэн өйбүл ылбакка эрдэммитим. Кэргэним эрдэ өлөн уонуттан аллара саастаах 4 кыра оҕолору кытта соҕотоҕу хаалы эмиэ ыарахаттардаах этэ. 80-тан тахсыбыт ийэм баар буолан оҕолору кытта хаалара. Оһон син өйөһөн олоҕорбуһу. Бэйэм кытаанах санааны ылынан оҕолорбун үөрэттэрин дьон оһонор дьулуурдааһым. Оҕолорум бары анал үөрэхтээхтэр, идэлэринэн үлэлиллэр. Кинилэри атахтарыгар туруордум диин санаам бөөҕө. Бары кэргэннээхтэр, оҕолордоохтор.

Мин коллективтаах буолан дьону кытта үөрэ-көтө бэйэ-бэйэҕэ көмөлөсүһүн бары ыарахаттары тулуйбутум. Ол иһин билгитини ыччаттарга этиэм этэ үлэ баар - дьол, үөрүү. Олоххо тардысты, күүстээх санаа, тулуурдаах буолуу барыта үлэттэн үөскүүр. Үлэ хайдах курдук үтүө-кэрэ сирдирий. Коллективы, дьону кытта сылдан элбэти билгитин, барыны кыайаһын, санаан хотойу буолар.

Миигин комсомол, үлэ элбэххэ үөрөспүттэрэ-иппиттэрэ диин өйдөбүллээхпин.

М. ПОРОТОВА, үлэ, тыһыл ветерана, Нам селота

Ийэ туһунан иһирэх тыллар

ИЙЭБЭР

Ийэм Наталья Алексеевна Потапова-Лугинова сырдык кэриэһигэр

Айыһыт хотунтан Алгыһын ылангыһын, Уол оҕо, кыыс оҕо Арчыга буолангыһын, Биһиккэ биэгэнгин Биэбэйдээн итэҥгин, Биһирэм иэйибин Эйиэхэ аһыһыбын. Хос ырыата: Нарынтан нарыммар Кэрэттэн кэрэбэр Күндүттэн күндүбэр Күн күбэй ийэбэр.

Түүн-күнүс, дьыл-хонук Буомнарын туораангыһын, Сүрэһин сылааһын Барытын анаангыһын, Олохпор, дьылҕабар Аанһаһым буолангыһын, Алгыстаах ырыабын Анааммын ылыһыбын. Хос ырыата: Нарынтан нарыммар Кэрэттэн кэрэбэр Күндүттэн күндүбэр Күн күбэй ийэбэр.

Ю. ПОТАПОВ-САРГЫН

ИЙЭМ КӨБҮТЭР

Сылдыбатаһым ырааппыт Ийэм сытар уңуоҕар, Уурабатаһым өр буолбут Тыһынаах сибэкки бөлөҕү. Оһон сылтаан бэйэбин Буруйдаах курдук санаабын, Түүлбэр кириэр ийэбин Ахтыбытты көрөбүн.

Саһаабар, күүтэһин Кэлиэҕэ диин эрэнэһин, Ол эрэн кэлбиппиттэн Ытамһыһын ылаһыбын. Кэбис, уоскуй ийэкээм Хоргутангыһын ытаама Көһүт, эрэн оҕодун Хаһан төһөннө кэлэрин.

Варя ЕГОРОВА, Кобокон

Итэҕэй — итэҕэйимэ

УМУНЛУБУТ НОРУОТ

Бурятия соҕуруулу арбаа өттүгэр, Илиинги Саян хайаларын тэллэр ханнык да справочникка, картага ыйылылбатах уонна ахтыллыбатах норюот олоҕор. Бу дьон бэйэлэрин сойоттар диин ааттыллар, бэйэлэрэ баалларын туһунан былаас үөһэ чыпчаалыгар тийэ сатыллар. Өссө 1929 сыллааха бу биис старейшиналар СССР Үрдүкү Ситэриилээх комитетыгар көмөнү эрэйэн тахса сылдыбыттар. Онуоха бассабыыктар нолуок бөһөнү түһэрбиттэр, көрдөһөөччүлэри сорьолорун лааһардарга ытан сир изнигиттэн симилиппиттэр.

Ол эрэри сойоттар билгиттэригэр диири уоскуйбакка Москвага суруйаллар: биһиги бардыбыт, өссө да эгэ иликит диин. Билгитин кинилэр көмөнү, биитэр чөлчөттиллэри эрэйбэттэр. Оннооҕор баар, билгиттэр норюоттарга кыайан көмө оһоһуллубатын биллэрлэр. Кинилэр «биһигини норюот быһытынан билгитин» диин көрдөһөллөр. Онуоха Госкомстат бүтэһик перепискэ манньк норюот

ахтыллыбатах диин эппиэттээбиттэр. Ол эбэтэр норюот суох - ханнык да проблема суох.

Арай Бурятия Окискай оройуонун дьаһалтата бэйэтин кыаһынан перепись ытан билбитэ 1985 сойот баар эбит. Оһон бу норюоту хоту дойдун аһаһааннаах норюоттарын туһунан сокуон бырайыагар киллэрбиттэрэ. Ол эрэри кыраайлактан сокуонга диири, сокуону ыһыһыттан толорууга диири олус үгүс бириэмэ аһаһарын бары билэбит.

Сойоттор активистара Иркутскай уобаласка тофалардар, Монголияга цаатаннар олохторун билсипиттэрэ. Бэйэлэрин национальнай үгэстэрин, абыһайдарын, сирдэрин-майгыларын тилинээрэгэ дьулуһаллар, ол курдук табаны ииттэрин, балыгы, кыылы бултаһыһынан дьарыктаньахтарын баараллар. Бурятия народнай Хуралын сессиятыгар сойоттар правовой статустарын туһунан докумуон бэлэмнээн кириэн сытар. Оһон бу умнуллубут норюот төттөрү тиллэ-

ригэр эрэмни үөскүүр. Ол гынан баран ити дьыала агара, салгыы туох кинилэри күүтэрий?

Билгитин государство билинэр кыра норюоттара эстэр суолга кирибиттэрин туһунан киэнник ахтыллар. Иркутскай уобалас тофалардарын аһаһаан быстар аһаһаата. Кинилэр Саян үрдүкү хайаларыгар үс кыра бөһүөлөккэ олоҕоллор, государство көмөтө пенсияны быһыта-орута төлөөһүнүнэн мунуурдана. Төрүт да дьарыктарын умна быһыһыттыллар - уоттаах аска арыһагы умнаһыһылар, киис тириитин бириикки быһыһыкка мэнэйдэһэллэр.

Сибиир кыра норюоттарын иһиники дьылҕалара саарбах кэскиллээх. «Улахан политикага» кинилэр интэриестэрэ учуоттаммат. Холбура, Иркутскай уобалас хоту энгэригэр Ханды үрдэллэргэ эбэн-киллэр нус-хас олоҕоруттара. Бастаан кинилэр сирдэрин леспромхозтар эргийбиттэрэ, оһон БАМ бульдозердара кыылы үргүһүттэрэ. Билгитин бу эбэнкилэргэ арыгы үрүһэйли сүүрэрэ иһиллэр.

Киһи бэчээттэн